

Şəbnəm Tərlan qızı Qarayeva ¹⁰⁶
ƏL-BUSİRİ VƏ ONUN “BURDƏ” QƏSİDƏSİ

Misiri şair Məhəmməd ibn Səid əl-Busiri 1212-1296-cı illər ərzində yaşamışdır. 1212-ci ildə Dələs şəhərində dünyaya gəlmişdir. Valdeynlərinin Dələs və Busirdə doğulduğu iddia edilir. Kə'b ibn Zuheyr kimi ədəbiyyat və şe'r sənətinə marağı gənc yaşdan oyanmışdır. Şe'r sənətinə Bilbeys şəhərində yerləşən hökumət dəftərxanasında başlamışdır. Ədalətsizliyə dözməyən şair Qahirəyə qayıdır. Burada Əbdü-z-Zahir məscidində gəndərə Quran dərsi tədris edir və şəhərin bir çox əyan və valiləri ilə əlaqə yaradırdı.

Şair mədhiyyələrində əsasən əmir və sultanları mədh edir. Bu janrda onun özünün maddi çətinlikləri öz əksini tapmaqdadır. Qahirədən başqa İskəndəriyyəyə də səfər etmişdir. Burada “şəziliyyə” təriqətinin banisi Əbu-l-Həsən Şəzili ilə tanış olur və tələbələrindən biri olur. Əbu-l-Həsən dünyasını dəyişdikdən sonra 100 beytdən ibarət olan “dəliyyə” qəsidəsini ona həsr edir. “Şəziliyyə” təriqəti nəinki gündəlik həyatına, hətta yaradıcılığına belə təsir göstərmişdir. Şair həyatının sonuna qədər təriqətin sədaqət üzvü olaraq Hz. Peyğəmbəri mədh etməyə davam etmişdir. Şairin yaradıcılığı iki dövrə bölünür: Həcc ziyarətindən öncə və həcc ziyarətindən sonra. O ilk dövrdə xristian və yəhudilərin İslam dini ilə bağlı tənqidlərə son qoymaq üçün 270 beytdən ibarət olan “ləmiyyə” qəsidəsini yazmışdır. Əl-Busiri ilk öncəliklə şair Tövrat ilə İncildən söz açır daha sonra Hz. Peyğəmbəri mədh edərək möcüzələrindən bəhs edir [2, s. 8].

Həcc ziyarətində olduğu zaman üç “bəbiyyə” qəsidəsini yazır. Lakin adını çəkdiyimiz qəsidələrin heç biri alim və şərhçilər tərəfindən şərh olunmur. “Burdə” qəsidəsindən öncə onu ərəb dünyasına tanıdan əsər həmziyyə qəsidəsi idi. Digər qəsidələr ilə müqayisədə şairin ən böyük həcmli əsəri olan həmziyyə 450 beytdən ibarətdir [2, s. 10].

Rəvayətə görə iflic olfduğu zaman şəfa məqsədilə Allaha dua edən şair yuxusunda Hz. Peyğəmbəri görür. Rəsullah onun üçün həsr etdiyi qəsidəni söyləməyini istəyir. Şair onun üçün bir sıra qəsidə yazdığını qeyd edərək hansını söyləməyi istədiyini soruşur. Rəsullah şairdən qəsidənin ilk beytini söyləməyini istəyir. Nəticədə Hz. Peyğəmbər öz burdəsini şairin üstünə örtərək, iflic olmuş bədən hissəsini sığalayır. Beləliklə şair yuxudan oyandığı zaman bədənində iflicdən əsər-əlamət qalmır. Bu yuxu hadisəsi ərəb dünyasında “Burdə” qəsidəsi (قصيدة البردة) kimi tanınır. “Burdə” ənənəsinin əsasını qoyan Kə'b ibn Zuheyrin “Burdə” qəsidəsi ilə səhv salınmaması məqsədilə osmanlı mühitində bu qəsidəyə “Qəsidətul-Burə” adı verilmişdir. “Qəsidətul-Burə” adı verilərsə də, ərəb poeziyasında “Qəsidətul-Burdə” kimi tanınır. Qəsidə “mim” hərfi ilə qafiyələndiyi üçün qəsidəyə “mimiyyə” adı da verilmişdir.

Şair həyatda olduğu zaman “Burdə” qəsidəsi Əbdüssəlam ibn İdris əl-Mərrakeşi və Əbu Şamə əl-Məqdisi tərəfindən şərh edilmişdir [1, s. 467-472].

Busirinin heç bir qəsidəsində iflic xəstəsi olmağı ilə bağlı məlumat olmasa da, şairdən təxminən 66 il sonra dünyasını dəyişən İbn Şakir əl-Kutubi şairin iflic xəstəliyi ilə bağlı qeydlər aparmış, daha sonra bütün müəlliflər bu məlumatı təkrarlamışdır [3, s. 362-369].

İslam dünyasında “Burdə” qəsidəsi qədər məşhur olan, şərh və nəzirə yazılmış bir qəsidə yoxdur [5, s. 66]. On bölmədən ibarət olan “Burdə” qəsidəsi qədim nüsxələrə görə 160 beytdən ibarət olsa da, hal-hazırda 165 beytdən ibarət olduğu bildirilir. Qəsidə nəsib hissəsi ilə başlayır. Nəsib (نسيب) – sevgiliyə həsrət, xoş günlərin xatirəsi və nostalji hislər yer alır. Daha sonra Hz. Peyğəmbərin mədhi, Quran fəziləti, Merac möcüzəsi, cihadın əhəmiyyəti, tövbə və dua bölmələri ilə yekunlaşır.

Hz. Peyğəmbərin mədhi – başqa adla nə't (نعت) kimi tanınır. Rəsullahdan öncə saray şairləri hökmdar və əyanları mədh edirdilər. Bu qəsidələrdə Quran fəziləti-Quranın insanları doğru yola yönəltməsi, həyatın hər bir dönməsində rəhbərlik etmə gücünə malik olduğunu göstərir. Cihaddın əhəmiyyəti-Allah yolunda yaxşı əməl və əxlaqların yayılması ilə bağlı bir bölmədir. Tövbə-Bir insanın günahlarından pəşman olaraq Allahdan əfv diləməsi bu bölmədə yer alır.

Dua-Allahdan kömək və rəhmət dilmə, ona sığınma bu bölmədə izah olunur. “Burdə” qəsidəsinin quruluşuna gəlincə 10 hissədən ibarətdir. [4, s. 555]

Mətlə (المطلع) - 10 beytdən ibarət olan bu hissə ənənəvi nəsib janrındadır.

Nəfs (في النفس) - 16 beyti təşkil edən bu hissədə nəfsə hakim olmaqdan bəhs edilir.

Mədh ər-Rəsul (مدح الرسول) - Bu hissə 30 beyti əhatə edir.

Dua (الدعاء) - Bu hissə 10 beytə malikdir.

Mədh əl-Qur'an (مدح القرآن) - Mətlə və Dua beytləri kimi 10 beytdən ibarət olduğunu görə bilərik

Merac (المعراج) - 3 beytdən ibarətdir. Digər hissələrdən fərqli olaraq ən az beytə malikdir.

Cihad (الجهاد) - 22 beytdən ibarətdir.

İstiğfar (الاستغفار) - 14 beytə malikdir.

Münacat (المناجات) - Ən sonuncu hissə olan “münacat” hissəsində 47 beyt yer alır. Həmçinin onu da qeyd etmək lazımdır ki, digər hissələrə nisbətən ən çox beytə malikdir.

Qəsidənin bəzi özünəməxsus xüsusiyyətləri mövcuddur. Rəsullahın mədhi – şairin şəxsi təcrübələri, bədii dil və şeir formasını qəsidənin əsas xüsusiyyətləri kimi qəbul etmək mümkündür. Peyğəmbərin mədhi – şair Rəsullahın əxlaq, mərhəmət və insanlara olan sevgisini şair vurğulayır.

Şairin şəxsi təcrübələri – şairin iflic xəstəliyinə yoluxması və sağlamlığı üçün Hz. Peyğəmbərə dua etməsi ilə başlayır.

Şeir forması— qəsidə mükəmməl qafiye ilə yazılmışdır. “Burdə” qəsidəsi İslam dünyasında geniş yayılmış və çox sayda tərcümə və şərh olunmuşdur. O, həmçinin müxtəlif dini mərasimlərdə oxunan bir əsərdir və Hz. Peyğəmbərə olan sevgini ifadə edən bir simvol halına çevrilmişdir.

Qəsidə bəhrə olaraq “bəsit” (بسيط) bəhrindədir. “Burdə” qəsidəsi əsasən toy, bayram, yas mərasimlərində səslənir. İflic xəstələrinə şəfa tapmaq məqsədilə əsasən qəsidənin 140-cı beytdən etibarən oxunulur. “Burdə” qəsidəsi ingilis, fransız, italyan, latın, yunan, həmçinin Afrika və Cənubi Asiya dillərinə tərcümə olunmuşdur. Qəsidəyə 100-ə yaxın şərh yazılmışdır. Dövrümüzə gəlib çatmış və nəşr olunan şərhlər:

Şəmsəddin Məhəmməd əl-Fəyumi, Xəlil ibn Abdulla əl-Əzhəri, ibn Həcər əl-Heytəmi, Əbu Abdulla Məhəmməd ibn Əhməd Bennis, Həsən Fəhmi ibn Xəlil, Mehmed ibn Xəlil kimi mütəfəkkirlər qəsidəyə şərhlər yazmışdır.

Qəsidəyə yazılmış təxmislərin sayı 60-a çatır. Şeyxüislam Mehmed Şərif Əfəndi, Süleyman Nahifi, Şeyxüislam Hocaşad Əsad Əfəndi, İsmayıl Müfid Əfəndi, Nəsirəddin Əbu Abdulla Məhəmməd ibn Əsad əl-Fəyumi, Mahmud Kaya kimi dahilər qəsidəyə təxmislər həsr etmişdir.

Qəsidənin tərcüməsi [2, s. 25]

أَمِنْ تَنْكُرٍ حَبِرَانِ بَذِي يَلِمُ مَزَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مَقْلَةٍ بَدِمِ

I. Zul Səlləm (obasında) qonşuları yadda salırsanmı? məhz buna görəmi qanlı yaş axıdırsan. [1]

أَمْ هَيَّبَ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاطِمَةٍ وَأَوْمَضَ الْبَرْقُ فِي الظُّلُمَاءِ مِنْ إِصْنَمِ

II. Görəsən Kazımət tərəfindən küləkmə əsdi yoxsa İdam tərəfdə qaranlıqlarda şimşəkmi çaxdı. [2]

فَمَا لِعَيْنِكَ إِنْ قُلْتَ اكْفَا هَمَّتَا وَمَا لِقَلْبِكَ إِنْ قُلْتَ اسْتَقَى يَوْمِ

III. Nədən gözlərindən dayanmadan yaşlar axır Bəsdir dedikcə sel kimi tökülür Nədən ürəyinə “sakitləş” dedikcə həyəcanlanır. [3]

أَلَيْحَسَبُ الصَّفِّ أَنْ الْحَبِّ مُنْكَتَمٌ مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرَمِ

IV. Aşiq öz eşqini gizli saxlaya bilərmi? Axır gözündən yaş axır, qəlbi od tutur yanır. [4]

لَوْ لَا الْهَوَى لَمْ تُرْقِ دَمْعًا عَلَى طَلَلٍ وَلَا أَرَقْتَ لَذِكْرِ الْبَانِ وَالْعَلَمِ

V. Əgər aşiq olmasaydın heç oba qalıqları üzərində ağlardımmı? Heç yadda salıb yuxusuz gecələr keçirərdinmi? [5]

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Brockelmann.C Geschichte der Arabischen Litteratur I-II. Leyden: 1943-1949
2. Hüseynova.A. Qəsidətul-Burdə. Bakı-Nurlan: 2005
3. Kutubi.M. Fevətul-Vefeyat və z-zeyli aleyha. Beyrut: 1973-1974
4. Qasimova.A. V-XIII əsrlər ərəb ədəbiyyatı. Bakı: 2023
5. Sezer.İ.H. Kaside-i Burde ve Nesir ve Manzum tercumesi. Konya: 2000

Açar sözlər: Burdə, Mimiyyə, Busiri, Dəliyyə, Bəbiyyə

Ключевые слова: Бурда, Мимийя, Бусири, Дэлийя, Бэбийя

Key words: Burdah, Mimiyyah, Busiri, Daliyyah, Babiyyah

Xülasə

Məmluk dövrünün şairi olan əl-Busiri ərəb dünyasında “Burdə” qəsidəsi ilə şöhrət qazanmışdır. Lakin ərəb poeziyasında ilk dəfə bu qəsidəni əl-Busiri deyil, Kə'b ibn Zuheyr yazmışdır. İflic xəstəliyinə yoluxmuş şair, “Burdə” qəsidəsini yazaraq Məhəmməd Peyğəmbərdən şəfa diləyir. Beləliklə şair yuxusunda Məhəmməd Peyğəmbəri görür, Hz. Peyğəmbər iflic olduğu bədəninə əbədi olaraq şair sağıdır. Qəsidə “mim” hərfi ilə qafiyələndiyi üçün “Mimiyyə” kimi də tanınır. Osmanlı mühitində isə “Qəsidətul-Burə” adı verilmişdir. İslam dünyasının ən təsirli poeziya nümunələrindən biri hesab olunur. Əsərin məzmununu Rəsullahın həyatı, fəzilətləri mübarizələri və ona yazılmış mədhlər təşkil edir. Həmçinin onu da qeyd etmək lazımdır ki, “Burdə” qəsidəsi dini və mədəni əhəmiyyət daşıyır. Nəticədə mədrəsə, məscid və dini məclislərdə oxunulmağa başlandı. Müsəlman alimlər və sufilər arasında böyük hörmətlə qarşılandı. “Burdə” qəsidəsi yalnız şeir deyil, həm də təsəlli mənbəyi hesab olunur.

“Bəsit” bəhrində yazılan “Burdə” qəsidəsi hal-hazırda 165 beytdən ibarətdir. “Burdə” qəsidəsi ingilis, fransız, italyan, latın, yunan, həmçinin Afrika və Cənubi Asiya dillərinə tərcümə olunmuşdur. “Burdə” qəsidəsinə 100-ə yaxın şərh və 60-a yaxın təxmis yazılmışdır. “Burdə” qəsidəsinin yazılmasında əsas məqsəd Hz. Peyğəmbəri mədh etmək olub, sonradan “şəfa” duası kimi istifadə olunmağa başlanıb.

Аль-Бусири и его касида “Бурда”

Резюме

Поэт эпохи мамлюков аль-Бусири приобрёл известность в арабском мире благодаря касиде “Бурда”. Однако первым, кто написал подобную касиду в арабской поэзии, был Ka'b ibn Zuhayr. Поэт, заболев параличом, сочинил “Бурду”, прося исцеления у Пророка Мухаммеда. Впоследствии ему приснился Пророк, который накрыл тело больного своим плащом, и поэт выздоровел. Поскольку касида зарифмована на букву “мим”, её также называют “Мимийя”. В османской среде она была известна под названием “Касыдат аль-Бура”.

Это произведение считается одним из самых значимых образцов поэзии в исламском мире. Оно воспевае жизнь, добродетели, подвиги Пророка и прославляет его. Кроме того, “Бурда” имеет как религиозное, так и культурное значение. Со временем её начали читать в медресе, мечетях и на религиозных собраниях. Она была высоко оценена мусульманскими учёными и суфиями и стала не только поэтическим произведением, но и источником утешения.

Написанная в «басит», касида «Бурда» состоит из 165 бейтов. Она была переведена на английский, французский, итальянский, латынь, греческий, а также на языки Африки и Южной Азии. На «Бурду» написано около 100 комментариев и около 60 тахмисов. Первоначальной целью создания касиды было восхваление Пророка, но позже она стала использоваться и как молитва о исцелении.

Al-Busiri and His Qasida al-Burdah

Summary

The Mamluk-era poet Al-Busiri gained fame in the Arab world with his “**Burdah**” qasida. However, in Arab poetry, this type of qasida was first written by Ka'b ibn Zuhayr. The poet, who suffered from paralysis, composed the “**Burdah**” qasida seeking healing from Prophet Muhammad. As a result, he saw the Prophet in his dream, and when the Prophet covered his paralyzed body with a cloak, he was healed. Since the qasida is rhymed with the letter "mim", it is also known as “**Mimiyyah**”. In the Ottoman environment, it was referred to as “**Qasidat al-Bur'a**”. It is considered one of the most influential poetic works in the Islamic world. The content of the poem revolves around the life, virtues, struggles, and praises of the Prophet.

Additionally, it should be noted that the “**Burdah**” qasida holds religious and cultural significance. As a result, it began to be recited in madrasas, mosques, and religious gatherings. It was highly revered among Muslim scholars and Sufis. The “**Burdah**” qasida is not only a poem but also considered a source of solace.

Written in the “**basit**”, the “**Burdah**” qasida currently consists of 165 verses. It has been translated into English, French, Italian, Latin, Greek, as well as African and South Asian languages. Over 100 comments and nearly 60 **takhmis** (poetic expansions) have been written on it. The main purpose of composing the “**Burdah**” qasida was to praise the Prophet, but over time, it began to be used as a supplication for healing.

Rəy verən: prof. Aida Qasimova